

Cenzura jako zkušenost zodpovědného redaktora a jako téma spisovatele Michal Charypar

Rozsáhlé analytické spisy Jakuba Arbesa z poloviny devadesátých let 19. století věnované perzekuci soudobého českého tisku jsou dodnes důležitým zdrojem informací o fungování cenzury v tomto období. Nejde však jen o jejich faktografický přínos, přehledy perzekučních fakt jsou zároveň prominentní a ve své komplexnosti ojedinělou ukázkou liberálně-modernistického diskurzu o cenzuře a sloužily také politické propagaci. Kritika rakouských úřadů umožňovala autorovi vytvářet si stylizační masky, jež se skrytě či zjevně dovolávaly jeho osobní zkušenosti spisovatele, zodpovědného redaktora a vězně. Mimořádně významný je proto i sám způsob tematizace „podvratného“ tématu kritiky úředního aparátu a ostentativně prosazovaná strategie, jak předcházet postihům z jeho strany. Arbesovy střety s cenzurou v širokém smyslu lze nazírat z mnoha rovin. Přítomná stať se zabývá především popisem jeho textů týkajících se cenzury českého tisku a specifiky funkce zodpovědného redaktora.¹

Kronika cenzury 1868–1873

Arbesův zájem o záležitosti kontroly tisku dokládá už jeho dlouhodobé úsilí o vytvoření soupisu cenzurních postihů českých periodik. K jeho prvnímu pokusu tohoto druhu došlo na sklonku roku 1869 v anonymní brožuře *Pláč Koruny české čili nová perzekuce*, v níž zpracoval kalendárium cenzurních zásahů proti českému tisku od 21. června 1868 do 8. listopadu 1869.² Za prvním datem se skrývá výročí popravy sedmadvaceti účastníků českého stavovského povstání roku 1621, za druhým výroční den bělohorské bitvy, o níž se také hovoří v emotivním úvodu. Larmoyantní název může být reminiscencí na starší českou politickou literaturu (už některé z textů tzv. *Budyšínského rukopisu* nesou podobný titul), přímo však odkazuje na proslulou anonymní protivládni brožuru Antonína Kotíka z doby prusko-rakouské války roku 1866 i na státoprávní požadavky tehdejší české společnosti („Koruna česká“ bylo okřídlené úsloví táborových řečníků v roce 1868). Díky anonymitě svého textu nebyl Arbes osobně stíhán, ale o brožuru se na rozkaz místodržitelství zajímala policie. Při prohlídce v hotelovém pokoji Augustina Švagrovského bylo podle Arbesova údaje skutečně „nalezeno asi 200 exemplářů, ale nezabaveno“.³ Zákulisí jednání policie v tomto případě neznáme.

1) Mimořádně cenným doplňujícím materiálem k těmto spisům disponuje rozsáhlá Arbesova pozůstalost v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP). Procházeli jsme ji v době, kdy ještě nebyla archivně zpracována, v dalším textu k ní proto neodkazujeme konkrétním způsobem. Za zpřístupnění pozůstalosti děkujeme Heleně Šebestové.

2) [Jakub Arbes]: *Pláč Koruny české čili nová perzekuce*, Praha, vl. n. 1870.

3) Jakub Arbes: *Perzekuce lidu českého v letech 1869–1873*, Praha, František Bačkovský 1896, s. 138 (zápis k 10. 12. 1869).

O čtvrt století později Arbes dílko rozšířil na mohutný dvojsvazkový spis *Pláč Koruny české neboli Perzekuce lidu českého v letech 1868–1873* (1894, 1896). Dovedl tak svůj starší plán do definitivní podoby. Interpretace tohoto málem bezbřehého díla je ale velmi nesnadná. Obšrný historický úvod, počínající Bílou horou, vrcholí podrobnou kritikou událostí roku 1867. Následuje výčet cenzurních případů, utříděných jen chronologicky formou denní kroniky, jakási „historie protivenství“ novodobého českého tisku.⁴ První díl *Pláče Koruny české* stačil z titulem proponovaného šestiletí komentovat jen rok 1868. Nakladatel spis pro jeho obšrnost ukončil a zbytek autor pojednal už stručněji v navazujícím spisu, k jehož názvu užil podtitul prvního svazku.⁵

Třebaže perzekuční soupis, „kniha pouhých fakt“,⁶ jak jej nazval Arbes, není místy čtivější než telefonní seznam, v něm uplatněná strategie se ukazuje jako velmi účinná. Široký kontext jako by dodával jednotlivým uvedeným faktům symbolického smyslu. Už prosté konstatování „list byl konfiskován“ v Arbesově citaci obdařovalo dané periodikum aureolou hrdinství. Zvýrazněná místa v upoutávce na *Pláč Koruny české* („zápal celého národa za práva“, popis „politických bojů“, výčet „osob stíhaných“) také zřetelně prozrazují, co bylo pro spis obchodní reklamou, jež nemohla ujít ani očím úřadů.⁷ Zřejmou ambicí spisu bylo podat obžalobu stávajícího politického systému, jež by měla odvahu operovat i s výroky otevřeně kritickými vůči vládě a státním institucím. K této tendenci *Pláče Koruny české* nakonec přispělo i to, že vycházel v době výjimečného stavu vyhlášeného roku 1893 v reakci na tzv. hnutí Omladiny.

Popsaný charakter spisu vyžadoval zvláštní vydavatelskou strategii. Arbes v něm hojně využíval buď imunizovaných záznamů z jednání říšské rady a zemského sněmu a soudních materiálů, nebo dříve vydaných tiskovin, které následná cenzura nekonfiskovala jako závadné. Dokumenty často přetiskoval v úplnosti nebo v podstatném výtahu a nechal je promlouvat jejich jazykem. Ve vlastním komentáři se držel v neutrálních mezích či se „významně“ odmlčel. Případnou kritiku adresoval někdejšími vládními činitelům, nikdy panovníkovi ani vládě současně.⁸ Přes citátový charakter nebyla práce na knize jistě jednoduchá. Arbes musel rozsáhle excerpovat pražský, vídeňský i regionální tisk včetně vládních úředních listů a stenografované záznamy z jednání parlamentu a soudů, pořizované úředně nebo novinami.

Jestliže Arbes dílo pojal jako příběh „perzekuce lidu a opozičního tisku v Čechách“,⁹ byli protagonisty tohoto příběhu soudci v tiskových příich a zvláště stíhaní redaktoři a spisovatelé. Záštitou obžalovaných před tiskovými soudy byli obhájci, celebrity své doby. Arbes

4) Těmito slovy přirovnal Karel Krejčí Arbesův *Pláč* ke Komenského spisu *Historie o těžkých protivenstvích církve české* (1645), který u nás zakládá myšlenku národní perzekuce; viz Karel Krejčí: *Kapitoly o Jakubu Arbesovi*, Praha, Československý spisovatel 1955, s. 21.

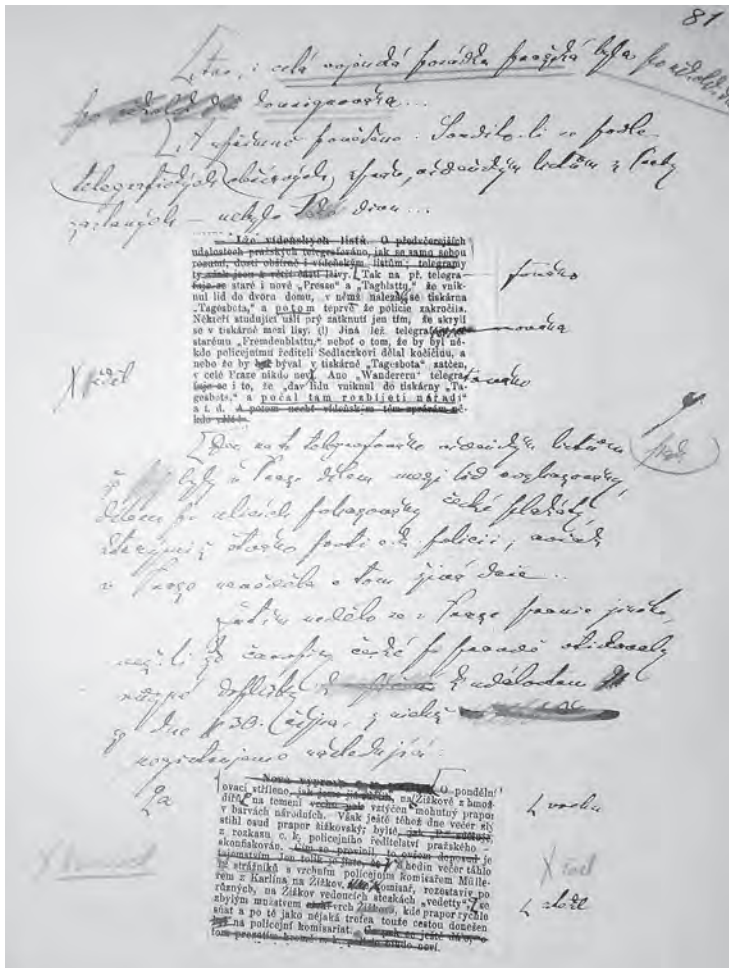
5) Srov. poznámku nakladatele Františka Bačkovského z 15. 8. 1894, in Jakub Arbes: *Pláč Koruny české neboli Persekuce lidu českého v letech 1868–1873*, 2., rozšířené vyd., Praha, František Bačkovský 1894, s. 429.

6) Tamtéž, s. 6.

7) Upoutávku Jakub Arbes umístil i na obálku 3. sešitu svého nedokončeného spisu *Slasti a strasti c. k. policie pražské. Z materiálů k dějinám c. k. vládních orgánů za éry „ústavní“*, Praha, vl. n. 1896.

8) Jak udává *Pláč Koruny české*, byly praktiky vlád z doby okolo rakousko-uherského vyrovnání veřejně „odsouzeny“ už vládou Eduarda Taaffeho, nastoupivší roku 1879. Jak však Arbes rovněž registroval, týž Taaffe coby prozatímní předseda vlády v říjnu 1868 v říšské radě zavedení výjimečného stavu pro Prahu a okolí široce zdůvodňoval. Srov. J. Arbes: *Pláč Koruny české*, cit. dílo, 1894, s. 5, 337–338.

9) J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 5.

Arbesův rukopis s vlepými citáty z tisku Ukázka Arbesova rukopisu (zde z díla *Slasti a strasti* c. k. policie pražské z roku 1896) dokládá metodu jeho práce ve faktografických spisech, jako byl například i *Pláč Koruny české*. Text určený pro sazeče v tiskárně vyznačuje řadu podtržení, pro tyto spisy charakteristických, a množství oprav v textu i v marginech. Součástí stránky jsou dvě vlepěné zprávy vystřižené z novin, jež Arbes pro tyto účely sbíral a archivoval je; i v nich naznačil řadu textových oprav.

Zdroj: LA PNP, Jakub Arbes, *Slasti a strasti* c. k. policie pražské.

v *Pláči* vděčně jmenoval mimo jiné právníky a poslance Antonína Čížka, Jana Kučeru či Tomáše Černého. U Čížka nadšeně kvitoval odvážný výrok pronesený při přelíčení, „že to, co v opozičních českých listech se píše, jest přesvědčením celého národa“, za nějž byl prý Čížek pro porušení povinné úcty k soudu „vymazán na dobu celého roku ze seznamu obhájců“.¹⁰ Výtečnou charakteristikou dobové perzekuce tisku byla dle Arbesa řeč, kterou Čížek pronesl 12. září 1870 v českém zemském sněmu a z níž vyjímáme:

10) Tamtéž, s. 22–23 (zápis k 3. 2. 1869). Už 29. 11. však Čížek zastupoval Arbesa ve sporu *Národních listů*, srov. tamtéž, s. 135.

[Podle zákona o tisku z roku 1863, MCh] **musí každý redaktor [...] sám dokázati, že není vinen**, kdežto za absolutní doby Bachovy musila býti vina jako každému jinému zločinci dokázána redaktorovi. Postavili jste tedy, vy, ústavověrní pánové, **redaktora hůře než sprostého zločince**. [...] V rámci objektivního řízení, MCh] **může policie i státní zástupce tiskopisy konfiskovati, kdykoli se jim zlíbí**. [...] Na pouhou žádost státního návladnictva [...] vezme se redaktor ihned do vyšetřovací vazby a podrží se tam tak dlouho, až sejde se porotní soud, což může trvati i několik měsíců. Soud porotní prohlásí pak redaktora nevinným; ale přetrpěný trest vazby vyšetřovací nikdo neodčiní. [...] Stalo se, že byl **jeden redaktor pro 60 zločinů najednou vyšetřován**. [...] Chtěl-li se redaktor hájiti, odpovídáno mu: „Mlčte, držte hubu – to sem nepatří!“ Takovým způsobem odpovídáno těm, kdož se chtěli hájiti zásadami politickými!¹¹

Systém umlčování byl podle spisu *Pláč Koruny české* uplatňován právě ze strany institucí, jež měly být záštitou práv. Žalovaní z tiskových příčin byli dokonce nejednou nuceni obejít se bez obhájce a hájit se sami. Zodpovědní redaktoři proto museli být i téměř experty na soudobé právo. Výmluvný je případ Karla Tůmy, autora populárních humoresek, souzeného ve sporu *Národních listů* v létě 1868, který Arbesův spis rovněž registruje. Tůma se u soudu hájil osobně, „poněvadž obhájci, ku kterýmž se byl v příčině hájení obrátil, nechtěli úkolu toho převzítí“. Při přelíčení mimo jiné obvinil státního zástupce Václava Hlaváčka, že mu prý nejde o to, „aby před soudem nějakými právními důvody dokázal vinu mou, nýbrž toliko, aby ohříval své staré obžaloby, které zná už z paměti“. Situaci otevřeného nepřátelství obou stran ilustruje i verdikt pro Tůmu, který zněl na osm měsíců těžkého žaláře a ztrátu dvou tisíc zlatých z kauce pro list.¹² Po podaném odvolání obhájce byl Tůmův trest ještě o dva měsíce zvýšen¹³ (Arbes podává četné další příklady takového postupu soudů). Do vězení mu však chodily nové žaloby pro další prohřešky *Národních listů*. Po dvojím odročení se proces, vedený nakonec hromadně pro dvacet dva deliktů najednou, rozhodl v únoru 1869, kdy byl Tůmovi uložen ještě jeden rok žaláře.¹⁴

Mezi autory a redaktory, odpykávajícími si své tresty v novoměstské nebo svatováclavské věznici roku 1868, patřili podle *Pláče Koruny české* zvláště Jan Květoň (redaktor *Národního pokroku*, odsouzen na celkem devět a čtvrt roku), Josef Vojtěch Kout (*Národní noviny*, sedm let), Václav Nedoma (*Politik*, pět let, před trestem utekl do ciziny), Jan Matouš Černý (*Národní pokrok*, čtyři a půl roku), B. E. Tolman (*Posel z Prahy*, tři roky a pět měsíců), Karel Tůma (*Národní listy*, tři roky), Josef Barák¹⁵ (*Svoboda a Pravda*, osmnáct měsíců), Václav Petr (*Dělník*, deset měsíců) a další.¹⁶ Uvedené tresty vesměs padly jen v průběhu druhé půle roku 1868 a v následujících měsících a letech byly u týchž osob zhusta navyšovány. Jak Arbes uvádí, na jednotlivé listy byly běžně podány i desítky žalob¹⁷

11) J. Arbes: *Pláč Koruny české*, cit. dílo, 1894, s. 111–113.

12) Tamtéž, s. 254–259 (zápis k 29. 8. 1868).

13) Tamtéž, s. 342 (zápis k 26. 10. 1868).

14) Tamtéž, s. 333 (zápis k 15. 10. 1868); J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 25–27 (zápis k 9. 2. 1869).

15) Střety Josefa Baráka s úřady tiskového dohledu zpracoval Václav Žáček: *Josef Barák*, Praha, Melantrich 1983.

16) J. Arbes: *Pláč Koruny české*, cit. dílo, 1894, s. 422–423.

17) Jen v červenci a srpnu 1868 bylo podle Arbesa konfiskováno na čtyřicet čísel (plně dvě třetiny) deníku *Národní noviny*, vycházejícího tehdy místo *Národních listů*; srov. tamtéž, s. 268.

a pokuty mohly v úhrnu několikrát přesahovat výši složené kauce. Odsouzení v tiskových procesech byli 24. dubna 1870 amnestováni.¹⁸ Pražská úřední garnitura však záhy na většinu z nich uvalila další žaloby.

Soupis je ukončen v polovině roku 1873 s příchodem objektivního řízení, kdy se perzekuce dle úsudku svého kronikáře začala ztrácet „v písku všednosti“.¹⁹ Ukazuje se tedy, že pro Arbesa byla relevantní především nejviditelnější forma cenzurních opatření, kriminalizace osob. Počty konfiskací šetřených v objektivním řízení totiž naopak po roce 1873 výrazně vzrostly.

Zodpovědný redaktor před soudem

V době výjimečného stavu vyhlášeného v důsledku pražského táborového hnutí přijal Arbes funkci zodpovědného redaktora *Národních listů* (vycházejících tehdy po suspenzi původního titulu pod názvem *Naše listy*) a dostal se do centra perzekučního dění.²⁰ Od ledna 1869 proto ve svém soupisu registroval mezi stíhanými matadory českého tisku i svoji osobu. Do nové role se rychle vpravil a naučil se obratně využívat všech možností právní obrany, jak eliminovat či obstruovat činnost tiskových soudů.

Významná část Arbesova konání je spjata s porotními soudy, zavedenými v tiskových přích do praxe v září 1869. Pokládal je za jediný spravedlivý typ soudu. V *Perzekuci lidu českého* souhlasně citoval úvodník *Národních listů*, dle něž daly poroty zčásti zapomenout na „dlouhou bartolomějskou noc českého časopisectva, která počala 21. červnem roku minulého a skončila se teprv dnem 6. t. m. [tj. září, MCh] prvním soudem porotním, jehož výsledek způsobil pravou senzaci u nás i jinde, poněvadž už mělo se vůbec za nemožné, aby český opoziční redaktor byl uznán kdy nevinným“.²¹ Nepodepsaný článek reagoval na jednohlasně osvobozující verdikty porotců, z nichž první dva (6. a 9. září) se týkaly procesů *Pokroku* a další tři (12.–27. září) *Národních listů* zastupovaných Arbesem a poprvé umožnily vyšetřovaným redaktorům vystupovat účinněji na svoji obhajobu. Příznivý stav však trval velmi krátce.

Arbes o sobě s ironií i patosem psával jako o „kriminalistickém monstrem prvního řádu“. Ač nespáchal „jediného trestného skutku“, nikdy nezasáhl do politiky a neměl prý kvůli vysokému daňovému cenzu ani volební právo, přece byl jako zodpovědný redaktor „neméně než asi šedesátkrát vyšetřován a asi čtyřicetkrát před různé soudy citován. Dvakrát prodlel ve vazbě v novoměstské trestnici; jednou ‚poctil‘ na krátký čas ‚návštěvou‘ svou i trestnici ve Vídni a ‚promručil‘ konečně neméně nežli rok a několik týdnů v těžkém žaláři u c. k. krajského soudu v České Lípě“.²² Roku 1869 figuroval i v několika sporech sou-

18) J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 188–190.

19) Tamtéž, s. 372–373.

20) Karel Krejčí: *Jakub Arbes. Život a dílo*, Moravská Ostrava – Praha, Josef Lukasík 1946, s. 167–168, 225–233; Jaroslava Janáčková: *Jakub Arbes novinář*, Brno, Novinář 1987. Zodpovědnou redakci v listu Arbes vykonával od října 1868 do 7. února 1870, od 19. května do 20. června 1870 a od června 1871 do konce dubna 1872.

21) „Před porotou národa“, *Národní listy* 9, 1869, č. 261, 21. 9., s. [1]; J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 7–8.

22) Jakub Arbes: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina, c. k. místodržící v království českém. Kritika úřední činnosti Jeho Excellence*, sv. 2, Smíchov, vl. n. 1895, s. 87. Podobnou informaci Arbes podal už roku 1873 v hesle o své osobě v Riegerově *Slovníku naučném*, sv. 10, Praha, I. L. Kober 1873, s. 35–36 (v doplňcích). Heslo psal – v souladu s praxí slovníku – zřejmě z větší části sám a využil je „k výčtu postihů“; srov. Jaroslava Janáčková:

časně. Tyto pře – nejčastěji pro avizování nepovolených táborů lidu – však díky právnícké obratnosti obhájců obvykle končily „jen“ pokutou či zcela bez trestu. Podobně dopadaly i konfiskace referátů o povstání v Dalmatsku (ve stejnojmenné rubrice *Národních listů*) z přelomu let 1869–1870 a jiné.²³

Tou dobou však už byl Arbes odsouzen do vězení pro starší spor *Našich (Národních) listů*. Osvobozující rozsudek z února 1869 byl totiž v dubnu změněn na vinu a trest čtyř měsíců žaláře s pokutou pět set zlatých pro list. Arbes dokázal odkládat nástup trestu téměř rok, ale 7. února 1870 byl konečně zatčen a odveden do žaláře. Ukázala se tu i právní povaha funkce zodpovědného redaktora. Přestože se k autorství žalovaného článku veřejně přihlásil Ferdinand Schulz a žádal, aby se řízení vedlo proti němu, trval soud na potrestání Arbese.²⁴ Tomu pak do vězení přicházela další oznámení o zostření verdiktů z řízení započatých v předešlém roce i nové obžaloby. V důsledku opakovaných odvolání byl Arbes v jednom případě předvolán dokonce k nejvyššímu soudu do Vídně, kde ho hájil Antonín Čížek. Bylo to prý v nové době poprvé, co stál „český žurnalista se svým obhájcem přímo před nejvyšším soudním dvorem“. Když bylo při přelíčení dne 22. dubna odmítnuto jednat s nimi česky, odešli na protest ze síně. Soud přesto Arbese zprostil části obžaloby. K dalšímu přelíčení již nedošlo, neboť 24. dubna 1870 byla vyhlášena amnestie pro odsouzené v tiskových deliktech a Arbes byl propuštěn na svobodu.²⁵

Kvůli výši trestů patřily mezi nejobávanější procesy pro zločin velezrady. Arbes takové řízení zažil v tzv. kauze „krnkovky“. Způsobil ji reklamní článek na nový typ pušek vojenského vynálezce setníka Sylvestra Krnky, který jimi vyzbrojoval ruskou armádu.²⁶ Prodejcem v Čechách byl ustanoven spisovatel Eduard Rüffer, uváděný i v *Pláči* jako vydavatel často konfiskovaného vojenského časopisu *Žižka*.²⁷ V lokalce byla použita vlastenecká rétorika. Text byl však formulován natolik nediplomaticky, že jeho závěr podle státního zástupce vybízel k hromadnému ozbrojování a přípravě spiknutí:

Je zajisté žádoucí, aby národ český opatřil se dobrou zbraní, aby mohl, kdykoliv toho bude potřebí, hájiti rukou ozbrojenou vlast svou tak statečně, jakož ji v posledních letech hájil slovem, písmem a politickou vytrvalostí. [...] Bylo by na čase, aby na venkově zřizovaly se střelecké spolky a aby mladíci a dospělí mužové cvičili se ve zbraní. Kdož ví, nebudeme-li co nejdříve potřebovati své vlastní moci zbrojně.²⁸

„Komentář“, in Jakub Arbes: *Romaneta*, ed. Jaroslava Janáčková, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006, s. 625–668, zde s. 636. Stručněji si takto postěžoval i v incipitu romaneta *Akrobatů* (1878).

23) J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 138, 147–148.

24) Tamtéž, s. 15, 31–32, 55, 78–79, 142, 145, 150–151 a 165–166. Šlo o článek „Z boží milosti a – z vůle národa“, *Naše listy* [8], 1868, č. 20, 20. 11., s. 1.

25) J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 181, dále zvl. s. 185–190. S mnoha detaily Arbes vylíčil jak při *Našich listů*, tak jednání ve Vídni (včetně ohlasů ve vídeňském tisku) ve stati „Jan Rapp“, [1900], in Jakub Arbes: *Z ovzduší politiky*, Dílo Jakuba Arbese, sv. 23, ed. Josef Moravec, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957, s. 125–204, zde s. 127–138, 147–158. Státnímu zástupci Johannu Rappovi tu kladl za vinu změnu rozsudku ve sporu *Našich listů*.

26) Viz [Jan Neruda]: „Sylvestr Krnka“, *Humoristické listy* 26, 1884, č. 37, s. 305–306.

27) Rüffer text reklamy patrně sám napsal, srov. K. Krejčí: *Kapitoly o Jakubu Arbesovi*, cit. dílo, s. 36–41, 46.

28) „Krnkovky“, *Národní listy* 10, 1870, č. 155, 10. 6., s. 2.

Při závěrečném přelíčení 21. července 1870 přešel Arbes do protiútoků. Číslo s lokálkou o „krnkovkách“ nebylo konfiskováno, k šetření dalo podnět až následné udání. Arbes proto obvinil státní zastupitelství, že se podílelo na šíření velezrady, neboť jí proti své povinnosti nezabránilo, a žádal, aby všichni jeho členové byli vzati do vyšetřování. Byl proto na místě disciplinárně potrestán třemi dny samovazby.²⁹ Po své závěrečné řeči a zvláště po obhajobě Tomáše Černého, který argumentoval, že lokálka neměla jiný význam než reklamní, byl však Arbes porotou jednohlasně uznán za nevinného.³⁰ (Obdobně v dalších dnech skončila i pře *Slovana*, který lokálku z *Národních listů* přetiskl.) Ihned po celodenním líčení Arbes nastoupil svůj disciplinární trest. Včetně vyšetřovací vazby byl celkově vězněn zhruba pět týdnů.

Svůj nejdelší trest si Arbes odbyl v České Lípě mezi 24. zářím 1873 a 15. říjnem 1874. Kvůli přestupkům *Národních listů* byl v pěti řízeních odsouzen dohromady na jeden rok a tři týdny spolu s vydavatelem listu Vilémem Erbenem, jehož trest zněl na devět měsíců. Tiskové procesy byly na tajnou žádost státního zástupce Johanna Rappa posílány od počátku roku 1872 porůznu, od června pak systematicky před německé poroty. Takový byl i případ Arbese a Erbeny, kteří se většinou svých pří na protest osobně neúčastnili a nechali se zastupovat obhájci. Delegování českých procesů před německé soudy bylo nejen právně diskutabilní, ale mohlo narážet i na nezkušenost regionálních soudců. Tímto způsobem bylo poznamenáno hned první ze série líčení 24. července 1872, hájené Antonínem Čížkem. Zmatky mladého soudce vyvrcholily nejasným výrokem poroty. U jedné z otázek byl totiž původní výsledek hlasování 6:6 dodatečně „opraven“ na 8:4 (a nevina tedy změněna ve vinu). Čížkova zmatečná stížnost pro podezření z ovlivňování poroty pouze protáhla přelíčení do druhého dne, záporný verdikt pro Arbese však neodvrátila. Ostatní obžalovaní, zmíněný Vilém Erben a faktor knihtiskárny Eduarda Grégra Daniel Sluníčko, byli osvobozeni. Další porotní řízení proběhla v prosinci a na přelomu ledna a února.³¹

První tři měsíce svého věznění strávil Arbes v cele s vážně nemocným Erbenem, zbytek pak na vlastní žádost sám. V korespondenci manželce a přátelům se nutil do veselého a bezstarostného tónu s ohledem na vězeňskou listovní cenzuru i kvůli rodině. Prostřednictvím posluhovačky tajně a s jistým omezením odesílal i přijímal též listy necenzurované. Teprve v nich mohl propukat naplno jeho stesk po domově. V České Lípě Arbes hojně využíval možnosti vycházek, nejvíce času však trávil studiem a novinářskou a literární prací.³²

29) J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 203–214.

30) O kauze 22. 7. 1870 referovaly *Národní listy* 10, č. 196, s. 2; *Politik* 9, č. 199, s. 5; *Pražský deník* 5, č. 189, s. 6; aj. Reč Jakuba Arbese i Tomáše Černého v úplnosti přetiskly opět *Národní listy* 10, 1870, č. 197, 23. 7., s. 2–3. Arbes Černému za tuto obhajobu dedikoval svůj spis *Persekuce*.

31) J. Arbes: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 329–331, 361–362. Též srov. dobové zprávy *Národních listů* z jednotlivých řízení. Okolnosti soudních řízení a zákulisní jednání o německých porotách popisuje J. Arbes: „Jan Rapp“, cit. dílo, s. 165–195.

32) Vedle literatury uvedené výše srov. zvláště tyto práce: Břetislav Vojtíšek, Marie Vojtíšková: „Po stopách Arbesových v České Lípě“, in Jiří Mojžíř Palát (ed.): *Jakub Arbes a Česká Lípa. Vlastivědný sborník*, Liberec, Severočeské nakladatelství 1964, s. 22–33; Karel Krejčí: „Epizoda českolipská v životě a díle Jakuba Arbese“, tamtéž, s. 7–13; Břetislav Vojtíšek: „Arbesovo věznění v České Lípě“, *Českolipsko literární* 1, 1975, s. 71–82; Marie Vojtíšková: „Politické ovzduší České Lípy v době Arbesova věznění“, tamtéž, s. 83–90. Důležitými prameny jsou Arbesovy vězeňské dopisy rodině a přátelům, in Jakub Arbes: *Romaneto v listech. Korespondence*

Ze soudní síně do literatury

Vězeňská zkušenost katalyzovala, jak známo, vývoj Arbesova romaneta. Inspirovala ho však i k uvádění soudní a žaláři tematiky do próz. Některé z nich autor ve svých spisech roku 1906 zařadil do souboru *Z pražského paláce spravedlnosti*. Dokumentární *Úryvek referátu* (1896) například stylizoval jako vyprávění o budově novoměstského soudu, která se mu prý po převzetí redakce v *Národních listech* stala málem druhým domovem: „zdomácnil jsem zanedlouho v příšerné pro mě budově jako málokdo.“³³ S mnoha podrobnostmi z autopsie tu zpracoval kauzu „krnkovek“ (viz výše). Mimo jiné zde dialogicky rozvedl své jednání s Eduardem Rüfferem a Juliem Grégrem o otištění noticky. Pokyn k němu dal Grégr, neboť se domníval, že takto formulovaný text vyjde bez úhony. Státní zástupce Václav Hlaváček měl prý toho dne dovolenou; vinou prodlení se pak běžná konfiskace změnila v obžalobu z velezrady. Podrobně zde též Arbes popsal svůj rozhovor s Hlaváčkem během přelíčení i své disciplinární potrestání. Významně zkonkrétnil náš vhlad do kauzy, ač je nutno počítat s jistou mírou stylizace. Uvedme dále prózu *Baziliščí oči* (1897) o tiskovém procesu z doby výjimečného stavu roku 1868. Protagonista povídky je „odpovědným redaktorem politického deníku“, tedy v Arbesově ironické charakteristice „jen redaktorem-figurantem, tj. beránkem, kterýž měl před trestním soudem snímati opoziční hříchy ostatních členů redakce“.³⁴

V ostatních prózách souboru autobiografický prvek schází. Už v České Lípě vznikla povídka *Cuvax* (1874, knižně 1885). Pojednává o prvním dni vězně (něm. *Zuwachs* = přírůstek) v novoměstské trestnici koncem šedesátých let. Mladík, nařčený nevině z krádeže, se v cele nečekaně setká s otčím, žalovaným pro urážku císaře. Syrově podaná momentka s mnoha reáliemi, jež Arbes tak dobře znal, končí zprávou o rozsudku a hojně též využívá vězeňského argotu (viz už titul). Zatímco mladého „inkvizita“ (vězně ve vyšetřovací vazbě) soud osvobodí, otčím Zelenka je „ve mlejně“ (při přelíčení) „odhákovan“ (odsouzen) – „namelou“ (dají) mu pět „májových“ (roků), které si pak odpyká v trestnici „u Vaška“ (u sv. Václava).³⁵

Stavbou a pointou se próza blíží soudničce, ač ji s tímto žánrem nelze zcela ztotožnit. Soudnička tehdy krystalizovala v *Národních listech* v rubrice Ze soudní síně – v první polovině sedmdesátých let ji Arbes vedl spolu s Františkem Šimečkem –, která však napodobovala starší rubriky ve vídeňských listech (Aus dem Gerichtssaale v listu *Die Presse* aj.). V českém prostředí se námětově etablovala zvláště na tiskových procesech ze šedesátých let, na jejichž medializaci byly noviny interesovány a jež svou apelativností přitahovaly pozornost čtenářů. Z původní zprávy se soudnička hlavně v díle Františka Šimečka³⁶ poznenáhlu literarizovala a měnila někdy až v úsměvnou historku se skrytým etickým ostnem. V Arbesově souboru *Z pražského paláce spravedlnosti* reprezentuje žánr soud-

z let 1867–1892, ed. Jaroslava Janáčková, Praha, ARSCI 2010, s. 61–148, a jeho českolipský deník, chovaný v Arbesově pozůstalosti.

33) Jakub Arbes: „Úryvek referátu“, in též: *Knihy novel a povídek*, díl 5, Sebrané spisy, sv. 13, Praha, J. Otto 1906, s. 423–436, zde s. 424–425.

34) Jakub Arbes: „Baziliščí oči“, tamtéž, s. 404–422, zde s. 411.

35) Jakub Arbes: „Cuvax“, tamtéž, s. 261–277.

36) Výbor z něj viz František Šimeček: *Na bařinách života a jiné příběhy ze soudní síně*, ed. Jaroslava Janáčková a kol., Praha, Československý spisovatel 1981, text „Také rušení veřejného pokoje“, tamtéž, s. 91–95; původně *Národní listy* 12, 1872, č. 282, 12. 10., s. 3.

ničky zejména seriál třiadvaceti krátkých črt *Několik momentek* (1875).³⁷ Jejich tématem však nebyla tisková přelíčení ani věznění novinářů (jako v případě *Cuvaxe*), ale příběhy drobných lidí a jejich cest do neštěstí.

Zodpovědným redaktorem zůstal Arbes jen do konce roku 1877, kdy dostal z *Národních listů* výpověď, avizovanou dopisem Julia Grégra z 3. prosince. Grégr zde psal o nutnosti redukčních opatření kvůli těžkým finančním poměrům svého závodu a úsečně Arbesovi oznámil, že se stal „obětí těchto nezbytných redukcí“.³⁸ *Národní listy* se v sedmdesátých letech skutečně ocitly na pokraji zániku vinou krachu na vídeňské burze z roku 1873, novinářských půtek se silnějšími staročechy a dalších okolností.³⁹ Zákrok Julia Grégra vůči Arbesovi i dalším osobám v té době bývá přesto obvykle vnímán obecněji jako projev příklonu mladočeské Národní strany svobodomyšlné a jejího hlavního tiskového orgánu, *Národních listů*, k pravicovější politice, jíž chtěla strana dosáhnout pozice srovnatelné se staročechy.⁴⁰ Nejkonkrétněji soudil Karel Polák, že Grégr se snažil zabránit vnitrostranickému vlivu nově vzniklého odborářského Českého žurnalistického spolku. Předsedou tohoto spolku byl Jan Neruda, který se proto podle Poláka v *Národních listech* stal rovněž do jisté míry obětí Grégrových politických potřeb.⁴¹

Dopis Julia Grégra z 3. prosince 1877 se Arbes odhodlal uveřejnit až ke konci svého života v jubilejním sborníku k poctě *Národních listů* z roku 1911. Dopisem bylo podle jeho slov „lapidárně dokumentováno, v jak truchlivých, ba žalostných hmotných poměrech roku 1877 *Nár. listy* se nalézaly a s jakým sebezapřením a s jakou obětavostí byli tehdejší členové redakce *Nár. listů* nuceni pracovat, nežli se list ten pošinul aspoň k existenčnímu normálu a po několika letech i nad normál“.⁴² Tato formulace opět naznačuje, že Arbes Grégrův postup vůči své osobě chápal a ex post ho loajálně přijímal. Zčásti jeho situaci objasňuje také velmi obdobný případ Jaromíra Čelakovského, jemuž Grégr adresoval výpověď ze svých novin 1. června 1876. Zdůvodnil ji stroze, téměř identickými slovy jako o rok a půl později Arbesovi, stísněnými finančními poměry. Na výpověď odpověděl Čelakovský Grégrovi velmi uctivým a přátelským dopisem, v němž mimo jiné uvedl: „Praví se mi, že poměry donutily Tě voliti mezi mnou a Arbesem. Při takové volbě nebylo žádné rozmyšlení možné. Nikdo nebyl by jináče mohl voliti, i učinil jsi zcela dobře, ponechav Arbese v redakci.“⁴³ Na rozdíl od Arbese se však Čelakovský směl už v září 1876 do *Národních listů* vrátit. Arbes až do stáří choval k svému bývalému šéfovi rozporuplné pocity. Svědčí o tom i dedikace jeho spisu *Pláč Koruny české* roku 1894, adresovaná výslovně „JUDru Juliu Grégrovi, prvnímu a nejstaršímu ze žijících politických ‚provinilců‘ za éry ústavní,

37) J. Arbes: *Knihy novel a povídek*, díl 5, cit. dílo, s. 297–374.

38) J. Arbes: *Romaneto v listech*, cit. dílo, s. 160.

39) Srov. Eduard Grégr: *Denník*, díl 1, ed. Zdeněk Václav Tobolka, Praha, Český čtenář 1914, s. 107–214.

40) Zejména K. Krejčí: *Jakub Arbes*, cit. dílo, s. 167; Jaroslava Janáčková: „Jakub Arbes a Julius Grégr (Souvislosti jedné rozepře)“, *Českolipsko literární* 4, 1979, s. 17–36, zde s. 17.

41) Viz Karel Polák „Poznámky“, in Jakub Arbes: *Kandidáti existence*, Dílo Jakuba Arbese, sv. 15, ed. Karel Polák, Praha, Melantrich 1949, s. 269–272; týž: „Arbesova kniha o Nerudovi“ in Jakub Arbes: *O Janu Nerudovi*, ed. Karel Polák, Praha, Melantrich 1952, s. 193–197 (viz též Arbesovy texty tamtéž, s. 140–186); koncepty Arbesových dopisů viz in J. Arbes: *Romaneto v listech*, cit. dílo, s. 160–164.

42) Jakub Arbes: „Z nesčetných vzpomínek...“, in *Půl století Národních listů. Almanach*, Praha, Pražská akciová tiskárna [1911], s. 229.

43) Jaromír Čelakovský: „Několik listů dra Julia Grégra“, in *Půl století Národních listů*, cit. dílo, s. 108–111, zde s. 109.

k upomínce na dny 4. dubna 1873 a 3. prosince 1877“. První z dat je dnem, kdy byl Grégr po sedmiměsíční vyšetřovací vazbě na kauci propuštěn ze žaláře pro tiskové přečiny a triumfálně přivítán jako národní hrdina.⁴⁴ Druhé je datem výpovědi zaslané Arbesovi.

Spor dle Poláka Arbes také zpodobil v *Kandidátech existence* (definitivní podoba z roku 1878), jednom ze svých klíčových romanet. Jednoznačně tak učinil v autorském epilogu, kde popsal své pocity po propuštění z redakce i myšlenky na sebevraždu, již prý zabránil jen pohled na spící blízké (podobně, jen méně explicitně se vyjádřil ještě v dopisu Karolině Světlé ze 17. září 1880).⁴⁵ Také jeho hrdina Smidarský je počátkem prosince 1877 propuštěn bývalým přítelem, továrníkem Nadasdim. Místo plánované pomsty ale zachrání jeho dítě před utonutím a sám pak umírá. Více však čtenáře zaujme pásmo autobiografického vypravěče. I proletář Smidarský označuje spíše než sám sebe právě tohoto vypravěče, spisovatele a žurnalistu, za „kandidáta existence“, neboť prý „nejnejistější existencí jest přece jen existence českého literáta“. Arbes tu detailně zrekapituloval své vlastní střety s perzekucí let minulých – případy některých článků, dělnické nepokoje v Brně v červenci 1869, jež sledoval jako dopisovatel *Národních listů*, čtyřměsíční žalářování roku 1870 i dobu po amnestii, kdy prý žil „duševně i tělesně více v soudní síni nežli mimo ni“.⁴⁶ Do pasáží dokumentárního rázu však zároveň vmontoval i čistě fiktivní postavy a skutečnosti. Podobná situace se naskýtá též v *Akrobatech* (1878), jež autor zahájil vylíčením českolipského vězení, a v řadě dalších prací.

Střet s místodržitelem

Rok po propuštění z *Národních listů* byl Arbes donucen odejít i z redakce staročeské *Politik* a vzdát se místa dramaturga v Prozatímním divadle. Spisovatelství se mu poté stalo hlavním zdrojem existence. Mnohé ze svých knih vydal vlastním nákladem, jako to ostatně od konce sedmdesátých let činil i Josef Holeček nebo navrátilce z emigrace Josef Václav Frič. Dvakrát se pustil do redigování satirického týdeníku *Šotek*, ten však vinou častých konfiskací vždy zakrátko zanikl.⁴⁷

K dalšímu Arbesovu střetu s cenzurou došlo až po letech. Z rozkazu pražského státního zastupitelství byl 4. ledna 1895 konfiskován první sešit jeho romaneta *Poslední dnové lidstva*, tištěný dle zjištění policejního komisaře Václava Janovského v tiskárně zhruba v desetitisícovém nákladu.⁴⁸ Žalovaný nakladatel Josef Richard Vilímek dal hned následujícího dne otisknout reklamu s informací, že text, který byl „ZABAVEN“, do týdne vyjde v novém vydání. Jak potvrzuje další upoutávka, skutečně k tomu pak došlo.⁴⁹ Případ, už vícekrát popsany,⁵⁰ patřil k netypickým. Podnětem k zabavení nebyl text, ale ilustrovaná

44) J. Arbes: *Pláč Koruny české*, cit. dílo, 1894, s. 3; též: *Persekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 369.

45) J. Arbes: *Romaneto v listech*, cit. dílo, s. 163–164.

46) J. Arbes: *Kandidáti existence*, cit. dílo, s. 93, 163, 244, 262.

47) Podrobně J. Arbes: „Jan Rapp“, cit. dílo, s. 196–200; též: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina*, sv. 2, cit. dílo, s. 249–255.

48) Spis o konfiskaci viz Státní oblastní archiv (SOA) v Praze, Krajský (zemský) soud trestní v Praze (KST), kt. 924, sign. C 244/1895.

49) *Národní listy* 35, 1895, č. 5, 5. 1., ranní vyd., s. 6, č. 13, 13. 1., s. 7.

50) Michal Charypar: „Zákonem proti vládě. Občanská neposlušnost Jakuba Arbesa“, *Dějiny a současnost* 33, 2011, č. 9, s. 34–36; K. Krejčí: *Jakub Arbes*, cit. dílo, s. 314–325; Karel Polák: „Poznámky“, in Jakub

obálka Věnceslava Černého, která v návaznosti na titul zobrazovala Prahu postiženou zemětřesením. Mezi hroučícími se budovami bylo možné rozpoznat i thunovský palác na Malé Straně. Ilustrace byla proto dána do souvislosti s útoky proti místodržiteli Franzi Antonu Thunovi-Hohensteinovi⁵¹ v době tehdejšího výjimečného stavu a konfiskována pro pobuřování proti úřadům a zlehčování úředních nařízení podle § 300, který se vztahoval i na tištěná vyobrazení.⁵² Původní obálku, dnes raritní, nahradil Černý ilustrací hroučícího se Karlova mostu. Ta nebyla shledána závadnou, ač se v jejím popředí spolu se sochami svatých kácí také veliký kříž.

Když se Arbes pokusil spolu s nakladatelem ohradit proti zákazu soudně, nebyl zprvu ani připuštěn k jednání, „poněvadž prý autorovi není nic do zevní úpravy knihy“, a věc se ho tedy netýká. Podal proto 27. ledna u zemského trestního soudu stížnost, v níž argumentoval tím, že zastavení prodeje jeho textu se ho nepochybně dotýká. Teprve vrchní zemský soud 6. února umožnil Arbesovi vstup do jednání. Arbes potvrdil, že ilustraci na obálku si u kreslíře objednal sám s tím, že měla ukazovat Prahu stíženou živelní pohromou. Jen uprostřed měl stát neporušený kajetánský kostel, kde se odehrává vstupní scéna textu. Legendární zobrazení posledního soudu prý „těsně přiléhá k obsahu románu“ a s vnějšími politickými okolnostmi nesouvisí.⁵³ Soukromé sídlo místodržitele navíc nelze ztotožňovat s institucí. Obhajobu vedl Julius Nejedlý. Konfiskace byla zamítnuta, avšak po odvolání zemského trestního soudu ji vrchní zemský soud znovu potvrdil. Případ byl diskutován dokonce v říšské radě. Vzhledem k tomu, že obrazový materiál nebylo možné prostřednictvím parlamentní řeči imunizovat, přinesly však interpelace Josefa Herolda a Václava Rudolfa Kounice dne 4. dubna postiženým jen morální zadostučinění.⁵⁴

Romaneto nepřehlédnutelně zapadá do kontextu výjimečného stavu z let 1893–1895. Arbesův dvojdílný *Pláč Koruny české*, vydávaný současně, připomínal perzekuční praktiky výjimečného stavu minulého. Většina Arbesovy produkce z té doby se vztahovala k tehdejší situaci i jejímu hlavnímu původci F. A. Thunovi.⁵⁵ Snad aby tuto souvislost zdůraz-

Arbes: *Poslední dnové lidstva. Romaneto*, Dílo Jakuba Arbesa, sv. 1, ed. Karel Polák, Praha, Melantrich 1940, s. 271–275, zde s. 271–272; z dobových ohlasů viz J. Arbes: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina*, cit. dílo, sv. 1, s. 25–34; –mir.: „Poslední dnové lidstva“, *Pražský ilustrovaný kurýr* 3, 1895, č. 47, 16. 2., s. 11; –Zh–: „Poslední dnové lidstva. Před soudem tiskovým“, *Národní listy* 35, 1895, č. 48, 17. 2., s. 4; –mir.: „Poslední dnové lidstva“, *Hlas národa* 10, 1895, č. 48, 17. 2., s. 3.

51) O něm Jan Galandauer: *František kníže Thun. Místodržící Českého království*, Praha – Litomyšl, Paseka 2007; o Arbesovi autor nepíše.

52) *Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství rakouské, vydaný dne 27. května 1852*, č. 117 říš. zák. *Se zákonem o tisku atd.*, Praha, Eduard Grégr 1873, s. 255–256.

53) Jakub Arbes: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina, c. k. místodržící v království českém. Kritika úřední činnosti Jeho Excellence*, sv. 1, Smíchov, vl. n. 1895, s. 26. Téma apokalypsy se v romanetu vyskytuje nejen v úvodním kázání v kajetánském kostele (a volně i ve vzpomínce na rok 1848), ale hlavně ve spojitosti s učením obskurního génia hraběte Buquoye, o němž se Arbes dočetl ve vzpomínkách Karla Sabiny z roku 1869; srov. Vojtěch Jiráč: „Sabina v Arbesových Posledních dnech lidstva“, *Slovo a slovesnost* 6, 1940, č. 4, s. 199–203. Arbesův Buquoy teorii o zániku světa radikálně popřel a prohlásil ji za legendu.

54) Kounic, jak víme z jeho dopisu Arbesovi z 12. 4. 1895, uchovaného v Arbesově pozůstalosti, podal interpelaci na Arbesovu žádost, z politických důvodů ji však odmítl otisknout v *Národních listech*.

55) Podle Krejčího dokonce Arbes v povídce *Ždíbek popelu* už roku 1892 Thuna skrytě obvinil, že je milencem baronky Ringhofferové; srov. K. Krejčí: *Jakub Arbes*, cit. dílo, s. 320–321. V červenci 1895 po tříměsíční existenci v důsledku Thunova výjimečného stavu také zanikly *České noviny*, na nichž Arbes finančně závisel. Jako anekdota vyznívá vzpomínka Antonína Klášterského, podle níž Arbes místodržiteli zlořečil při jedné noční cestě z hostince. Klášterský k tomu dodává: „Vyprávělo se, že Arbes měl učití Thuna česky, ale

nil, začal Arbes roku 1895 uveřejňovat nový spis o Thunovi, třísvazkový pamflet celkem o třiasedmdesáti sešitech a dvanácti stech stran, který v podtitulu specifikoval jako „kritiku úřední činnosti“ místodržitele. Dílo vycházelo nákladem autora a dočkalo se zřejmě raného dotisku, jak svědčí dvojí dochovaná verze titulního listu (druhá má zkrácený název). V úvodu Arbes vypsal případ konfiskované obálky *Posledních dnů lidstva*, který se podle explicitní zmínky v závěru třetího svazku stal vlastním popudem k napsání díla.⁵⁶ Mimo jiné na tomto případě dokumentoval, jak publicistika Thunovy doby „ukládá sama sobě mnohdy až úzkostlivě zdrženlivost, tj. **podrobuje** svou kritiku vládních orgánů dobrovolně **své vlastní cenzuře**“, často přísnější, než bývala kdysi „cenzura absolutismu“. Podobně prý činí i občané ve svých každodenních projevech. Jak Arbes posléze dodal, „za našich dnů [předběžná, MCh] cenzura absolutismu ovšem již neexistuje; ale **existuje**, jak víme, **cenzura zcela jiného druhu**“.⁵⁷

V kompozičně nesoustředěném díle se autor mnohdy vyjadřoval také k okolnostem a faktům, jež s Thunovým působením souvisely jen volně (úloha české šlechty ve společnosti, thunovský rod, historie místodržitelství v Praze aj.). V cenném druhém svazku mimo jiné popsal fungování objektivního řízení s cílem dosáhnout jeho zrušení či dokumentoval své porotní pře v roce 1869. Dílo se vesměs negativně vyjadřuje k Thunovi jako člověku a úředníku. Až třetí svazek, psaný z perspektivy Thunova odchodu, přinesl vlastní vyličení příčin a průběhu výjimečného stavu. Z okolností z doby Thunova úřadování (od září 1889 do ledna 1896) Arbes dále popsal například krvavé srážky Němců s Čechy v Liberci, místodržitelem ignorované, proces s Omladinou či tiskovou kampaň proti Thunovi v roce 1895.

Thun Arbesovu provokaci přehlížel.⁵⁸ Jen tak si lze vysvětlit, že Arbes mohl více než rok „na pokračování“ beztrestně atakovat vrcholného úředníka, jenž se pokládal za náměstka císaře v Čechách, a napadat ho ve sféře politické, profesní i soukromé. Konfiskace postihla až dvojsešit č. 44/45 (ve třetí části) z 23. ledna 1896, a to pro jediné souvětí v kapitole „Poslední dnové J. Exc. hrab. Fr. Thuna jako c. k. místodržitele“, po jehož retuši mohl sešit znovu vyjít. Další zákaz pro dvojsešit č. 56/57 z počátku března přišel až v čase, kdy Thun už svůj úřad nezastával.⁵⁹ Týkal se uveřejnění části rozsudku z minulého případu na obálce zmíněného dvojsešitu *Thuna*. Úryvek ze soudního verdiktu byl paradoxně konfiskován, obsahoval totiž citaci zabaveného místa z dvojsešitu 44/45. V obou případech Arbes postupoval důsledně cestou odvolání a zmatečných stížností a dotáhl obě vcelku banální konfiskace až před vrchní zemský soud. Úřední dokumentaci patrně znovu hodlal využít ve svém díle. Verdikt z 29. května 1896 v druhém případě určil dvě varianty trestu –

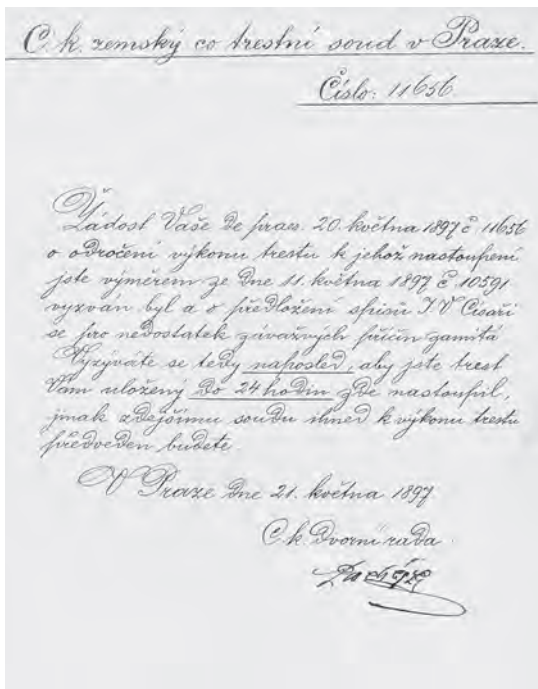
že mu hned do první hodiny ke čtení přinesl *Pláč Koruny české*. A bylo arci hned po lekcích.“ Srov. Antonín Klášterský: *Vzpomínky*, Praha, Fr. Borový 1934, s. 417.

56) Jakub Arbes: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina, c. k. místodržící v království českém. Kritika úřední činnosti Jeho Excellence*, sv. 3, Smíchov, vl. n. 1896, s. 637.

57) Tamtéž, sv. 1, s. 16, 37, 39.

58) Možnou reakcí byl, pokud je známo, až roku 1900 údaj v dopisu Thunova tajemníka zaslaný z Děčína hradčanskému komitétu pro národní dar Jakobu Arbesovi. Uvádí se v něm, že Thun se rozhodl nepodpořit žádost o finanční dar vzhledem ke kritice, kterou Arbes „nenávisť svou vůči Excelenci panu hraběti najevo dal a jej hanobiti chtěl“. Dokument se objevil v únoru 2012 na internetové aukci a skončil v soukromé sbírce. Text je nyní nedostupný, zde citujeme z krátkodobě zveřejněné aukční upoutávky.

59) J. Arbes: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina*, sv. 3, cit. dílo, s. 166–175, 193–194, 635–638. Thun podal demisi 7. ledna 1896, císař jí potvrdil 13. února.

Výzva k nástupu trestu Poslední výzva zemského trestního soudu v Praze č. 11 656 z 21. května 1897 určila Jakubu Arbesovi lhůtu dvaceti čtyř hodin k nastoupení pětidenního trestu vězení, k němuž byl odsouzen v květnu 1896, jinak hrozila zatčením. Arbes výzvy neuposlechl a byl zatčen následujícího dne.

Zdroj: LA PNP, Jakub Arbes, korespondence přijatá.

v epilogu. Přesto se mu dle jeho slov podařilo touto formou do spisu legálně vpašovat „povahu skutku tolika přečinů a zločinů, že – kdybych měl být pro všechny odsouzen [...], nestačil by za trest ani těžký žalář a vězení na padesát nebo docela sto roků“. ⁶⁶ I tento burcující výrok se ostatně do *Thuna* mohl dostat pouze jako citát z jednání oficiálních úřadů.

buď zaplatit 25 zlatých pokuty, nebo jít na pět dní do vězení.⁶⁰ Pokutu Arbes odmítl a ignoroval i soudní výzvy k nastoupení trestu. Jeho obstrukční postup byl natolik účinný, že až více než rok poté, 22. června 1897, byl zatčen a odveden do novoměstské věznice, kde si trest odpykal.⁶¹ Proti nástupu do vězení se znovu ohradil v novinách.⁶²

Ve vrstvě metatextových komentářů Arbes přesněji popsal „tanec mezi paragrafy“, který praktikoval v thunovském spisu i ve starším *Pláči Koruny české*.⁶³ Vědomé a úmyslné balancování na hraně zákona bylo nutností, ale zároveň i obratnou strategií, jak zvýšit atraktivitu díla. Poněvadž mu bylo za stávajících poměrů „naprosto nemožno pronést vlastní úsudek opodstatněný fakty“, uchýlil se Arbes podle svých slov „ku prameni, jenž vymyká se z pravomocnosti c. k. orgánů“, totiž „k faktům a úsudkům proneseným v parlamentech“. Přesvědčení, že o předmětu spisu „nemůže být za platných zákonů pojednáno jinak“, ⁶⁴ jej tak vedlo k využití imunizovaných zdrojů, o jehož možnostech se zde rozepsal vícekrát.⁶⁵ Postup reprodukování politických výroků však značně zužoval prostor pro vlastní názor, jak Arbes výslovně přiznal

60) J. Arbes: *Slasti a strasti c. k. policie pražské*, cit. dílo, s. 5–7; –jv–: „Jakub Arbes před soudem“, *Národní listy* 36, 1896, č. 147, 29. 5., odpolední vyd., s. 4; –mir–: „Konfiskovaný spis o bývalém místodržiteli“, *Hlas národa (Večerní list)* 11, 1896, č. 147, 29. 5., s. 4; shrnutí případu viz v článku „Poslední politický odsouzenec – z éry hr. Fr. Thuna“, *Národní listy* 37, 1897, č. 140, 21. 5., s. 3.

61) Okolnosti obou konfiskací a subjektivního vyšetřování vůči Arbesovi a tiskaři Janu Vondruškovi osvětluje soudní dokumentace – srov. SOA v Praze, KST, kt. 941, sign. C 363/1896; kt. 957, sign. C 1602/1896 a C 1655/1896.

62) Jakub Arbes: „Hrabě František Thun, c. k. místodržící v král. českém – kritika jeho úřední činnosti“, *Národní listy* 37, 1897, č. 173, 24. 6., odpolední vyd., s. 5–6 (datováno „21. června 1897“). Zpráva o zatčení viz „Předveden k nastoupení trestu“, *Národní listy* 37, 1897, č. 172, 23. 6., ranní vyd., s. 3.

63) J. Arbes: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina*, sv. 3, cit. dílo, s. 193.

64) Tamtéž, sv. 1, s. 119; sv. 2, s. 272.

65) Tamtéž, sv. 2, s. 270–272; sv. 3, s. 498–501, 630.

66) Tamtéž, sv. 3, s. 638.

Arbes jej provokativně pronesl před soudním tribunálem 22. února 1896⁶⁷ a několikrát jej pak využil jako reklamu na svůj spis. Reklamu s citací svého výroku otiskl Arbes dokonce i 22. června 1897, v den svého nástupu do vězení.⁶⁸

Současně s thunovským pamfletem, ukončeným v dubnu 1896, uveřejňoval Arbes i svůj spis *Perzekuce lidu českého v letech 1869–1873* (vročeno 1896, ale hotový první sešit inzerovaly noviny už počátkem listopadu 1895), pokračování zmiňovaného *Pláče Koruny české*. V září téhož roku pak začal vydávat nové sešitové dílo s provokativním titulem *Slasti a strasti c. k. policie pražské*. Mělo opět jít o vícesvazkový text, který však měl být pouze první částí historicko-politické „trilogie fakt“ o vládních institucích. V dalších dvou částech hodlal Arbes zpracovat ještě c. k. soudy a státní zastupitelství (spolu s *Thunem* a dvojdílným *Pláčem Koruny české* by tak šlo dokonce o pentalogii).⁶⁹ Ze spisu o policii vyšly jen tři archové sešity (48 stran), konfiskace však na něj uvalena nebyla. Literatura obvykle udává, že dílo bylo vzhledem k svému tématu policejně zakázáno, jeho zánik ale způsobil spíše nedostatek financí. V Arbesově pozůstalosti nalézáme lístek signovaný jeho dcerou Xenou Gruberovou s tímto textem: „*Slasti a strasti policie* nezastavila policie, ale sám Arbes, který neměl kapitál k vydávání vlastním nákladem – a nakladatele pro to byl by marně hledal.“⁷⁰ Příčin však mohlo být více. V dopisu předplatiteli *Slastí a strastí* Janu Novotnému do Nymburka, datovaném 9. února 1897, Arbes napsal, že svůj proti Vídni namířený spis dočasně zastavil sám z politických příčin, neboť byla právě zahájena jednání Vídně o jazykovém vyrovnání s Čechy a Arbes pokládal za vhodné pozdržet vydávání na tak dlouho, až se politická situace vyjasní. Jedním dechem však zároveň dodal, že nedokázal pro spis nalézt dostatečný počet abonentů.⁷¹ Intervenci policie ve věci *Slastí a strastí* můžeme vyloučit.

Největší část textu bez ukončení pojednává o zmařeném vyrovnání ze září až října 1871. Arbes citoval útoky vídeňského tisku proti Čechům, jež dodnes mohou zarážet svou surovostí. Široce pak rozvedl události z 30. října, kdy František Ladislav Rieger po svém návratu z Vídně tlumočil davu shromážděnému na nádraží panovníkovo rozhodnutí odstoupit od slibu na české vyrovnání. Vzniklé nepokoje měly za následek brutální zásah policie a zatčení tří novinářů.⁷² Jako hlavní viník je adresně označen policejní ředitel rytíř Albert Sedlaczek von Granthal⁷³ a velitel zásahu J. Pávek, podle Arbesa policista s kriminální minulostí, který prý měl ruku tři dny v pásce od bití davu. Dochoval se též rukopis už netištěného čtvrtého sešitu *Slastí a strastí* (strany 67–83) se značkami sazeče. Chystané pokračování mělo opět karikovat činnost „Pávkovy brigády“. S ironií rozebírá text Pávkovy německé brožury o správném postupu policie při demonstracích,⁷⁴ kde se

67) –mir.: „Poslední dnové hraběte Thuna“, *Hlas národa (Večerní list)* 11, 1896, č. 52, 22. 2., s. 4.

68) *Národní listy* 37, 1897, č. 171, 22. 6., ranní vyd., s. 5.

69) J. Arbes: *Slasti a strasti c. k. policie pražské*, cit. dílo, s. 9; obdobně týž: *J. Ex. hrabě František Thun z Hohenšteina*, sv. 3, cit. dílo, s. 637–638.

70) LA PNE, Jakub Arbes, Archiv Karla Grubera, recenze (kromě romanet), *Slasti a strasti c. k. policie pražské*.

71) LA PNE, Jakub Arbes, Jakub Arbes Janu Novotnému 9. 2. 1897.

72) J. Arbes: *Slasti a strasti c. k. policie pražské*, cit. dílo, s. 13–48; o 30. říjnu rovněž týž: *Perzekuce lidu českého v letech 1869–1873*, cit. dílo, s. 267–269.

73) J. Arbes: *Slasti a strasti c. k. policie pražské*, cit. dílo, s. 31; o Sedlaczekovi mimo jiné Karel Kazbunda: „Ke zmaru českého vyrovnání“, *Český časopis historický* 37, 1931, č. 3/4, s. 512–573, zde s. 567.

74) J. Pawek: *Das Wesen des Arbeiter-Strike und das Verhältniß der Administrativ-Behörden zu demselben*, Prag, C. H. Hunger 1871.

mimo jiné tvrdí, že v případě nenásilné stávky policie s ohledem na spolčovací právo nemá vůbec zasahovat. Zadržení novináři podle Arbesa podali stížnost místodržiteli Bohuslavu Chotkovi na zasahující policisty. Ti byli sice pokáráni, ale ponecháni údajně pro nedostatek strážníků ve službě a pouze jim byla změněna čísla, pod nimiž vystupovali na veřejnosti. Noviny však už druhý den zveřejnily plnou totožnost nových „čísel“ a připojily pikantnosti z jejich dosavadní služby, čímž policisty veřejně zostudily.⁷⁵ Trojice novinářů byla v červnu 1872 osvobozena porotou, jak též informuje „referát z péra přítele Frant[iška] Šimečka“.⁷⁶

Další Arbesovy záměry s tímto spisem nám nejsou známy. Všechny jeho analytické práce z let 1894–1896, dotýkající se ve významné míře cenzury českého tisku, jsou však v prvé řadě dokladem toho, jak vehementně a obětavě Arbes hájil svoje demokratické přesvědčení. Nepochybně tu ale zároveň sledoval i své osobní cíle, a to nejen ve smyslu profesní nebo politické angažovanosti vůči vládní a místodržitelské politice, ale i kvůli zvýšení čtenářské atraktivity. V touze cenzuru a perzekuci proskribovat z nich učinil senzační témata, k jejichž očernění využil všech prostředků, jež liberální typ cenzury konce 19. století povoloval. Postihované představitele české kultury včetně sebe, a tím i český národ, jak jej on sám chápal, stavěl do pózy oběti, která se bojovně dovolává spravedlnosti. Vytvořil tak obraz své doby, v němž přisoudil cenzuře negativní symbolickou roli.

75) „Odměněná ráznost“, „Číslo 217, později 476“, „Nebež jména policajtova nadarmo!“, vše *Národní listy* 11, 1871, č. 307, 8. 11., s. 3; též „Nová výprava c. k. policie“, tamtéž, č. 301, 2. 11., s. 2; „Policejní komisař Pávek – třeští“, tamtéž, č. 303, 4. 11., s. 2.

76) [František Šimeček]: „Brigáda Pávkova“, *Národní listy* 12, 1872, č. 155, 7. 6., s. 3. O Pávkovi se zpívaly i posměšné kuplety, rovněž stíhané policií, viz „Kupletní zpěváci před soudem“, *Posel z Prahy* 8, 1873, č. 257, 28. 10., s. 3.